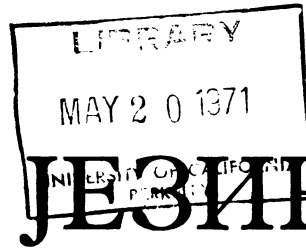

css

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

(Naš jezik)

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, Св. 3

БЕОГРАД, 1969.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Научно дело Александра Белића	109—124.
2) Љубомир Поповић, Понављање речи ради стилског појачавања значења (наставиће се)	125—142.
3) Др Даринка Гортан Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи	143—154.
4) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације источносхерцеговачког дијалекта	155—169.
5) Језичке поуке	170—172.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1969.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

ПОНАВЉАЊЕ РЕЧИ РАДИ СТИЛСКОГ ПОЈАЧАВАЊА ЗНАЧЕЊА

1. Функционалне и стилске карактеристике оваквог понављања

Појачавање (интензификација) значења најчешће се врши употребом нарочитих квантификативних речи којима се указује нпр. на бројност појмова (*много* куће или *много* кућа), на велику количину неке материје (*много* брашна), на појачани интензитет неке особине означене придевом или прилогом (*врло* брз, *врло* брзо), на знатну дужину неког процеса, на његову интензивност и сл. (*дуго* радити, *много* радити) итд. Овакво појачавање остварено је на стилски неутралан начин и има вид објективне чињенице. Међутим, говорнику (или писцу) намеће се понекад потреба да исказе, и то на упечатљив начин, свој субјективни и често емоционалношћу прожети утисак о нарочитом, упадљиво великом, неуобичајеном или претераном степену у коме се јавља нека појава, и тада ће се он уместо обичне интензификације послужити понављањем (репетицијом) речи. У тим случајевима, дакле, понављање показује да је говорник импресиониран величином дате појаве и да жели да то истакне, а поновљена реч добија нарочиту важност у оквиру саопштења. Субјективност овакве интензификације показаћемо поређењем две реченице из романа „Корени” Д. Ђосића које се односе на исти реални садржај:

Борбе несвучен лежи на кревету и згрчен као гундељ,
хрче (ДЂ — К, 56)¹

¹ Објашњење скраћеница:

АГМ: А. G. Matoš, *Pejzaži*, Beograd, 1956.

АК: Ante Kovačić, *Djela*, II. *U registraturi*, Zagreb, 1950.

и:

Спаваш и хрчеш, хрчеш... (ДБ — К, 57).

У првој реченици понављања нема јер писац просто констатује да Борбе Катић хрче. Друга реченица је прекор који Борбу упућује његова жена Симка. Удвајање глагола у овој реченици, изразито емоционално обојено, има одређену функцију: оно осликава Симкин субјективни утисак, емоционално условљен, о непрекидности и трајности Борбевог хркања, које за Симку симболише мужевљеву недопустиву нехајност и неодговорност.

Оваква стилска интензификација помоћу понављања јавља се у два вида. Утисак о увећаности реалног садржаја, наиме, може се изразити или понављањем речи којом је тај реални садржај означен („синтетички” начин) или понављањем неке кван-

- АЦ: August Cesarec, *Smijeh Jude Iškariota (novele)*, Zagreb, 1946.
- АП: Аугуст Шеноа, *Селачка буна*, Београд, 1966.
- БН — ОД: Branislav Nušić, *Opštinsko dete*, Sarajevo, 1965.
- БН — П: Бранислав Б. Нушић, *Приповетке*, Београд, 1928.
- ББ: Branko Ćopić, *Doživljaji Nikolettine Bursaća*, Beograd, 1963.
- ВЈ: Војин Јелић, *Анђели лијено пјевају*, Београд, 1961.
- ВК: Вјекослав Калеб, *Огледало*, Београд, 1962.
- ВП: Veljko Petrović, *Ravangrad (izbor)*, Beograd, 1966.
- ВСК: Скупљени историски и етнографски списи Вука Стеф. Караџића, I, Београд, 1898.
- ДБ — ДС: Добрица Ђосић, *Далеко је сунце*, Београд, 1966.
- ДБ — К: Добрица Ђосић, *Корени*, Београд, 1954.
- ДП: Динко Шимуновић, *Породица Винчић*, Загреб, 1950.
- ИА: Иво Андрић, *Прича о кмету Симану (и друге приповетке)*, Београд, 1966.
- ИД: Ivan Dončević, *Bezimeni*, Zagreb, 1965.
- ИС — КПГ: Исидора Секулић, *Кроника паланачког гробља*, Београд, 1940.
- ИС — МН: Isidora Sekulić, *Mir i nemir (ogledni radovi)*, Beograd, 1957.
- ЈВ: Janko Veselinović, *Mali pevač i druge priče*, Beograd, 1963.
- ЈС: Jovan Skerlić, *Pisci i knjige (izbor)*, Beograd, 1964.
- ЛА: Лаза К. Лазаревић, *Приповетке*, Београд, 1957.
- МГ: Милован Б. Глишић, *Изабране приповетке*, Београд, 1962.
- МА — ЗП: Михаило Лазић, *Зло пролеће*, Београд, 1953.
- МА — С: Михаило Лазић, *Свадба*, Београд, 1966.
- ММ: *Hrvatska književna kritika*, III. Milan Marjanović, Zagreb, 1962.
- НИН: *Недељне информативне новине*, Београд.
- П: *Политика*, Београд.
- ПК: Petar Kočić, *Jazavac pred sudom i pripovetke*, Beograd, 1963.
- РА: Радоје Домановић, *Изабране сатире*, Београд, 1965.
- СР: Светолик Ранковић, *Порушени идеали*, Београд, 1946.
- СС: Stevan Sremac, *Pop Cira i pop Spira*, Beograd, 1966.

тификативне речи („аналитички” начин) — ово друго у случају кад се из психолошких или језичких разлога увећаност исказује као појмовно и језички издвојена (уп. *куће* и *куће* и *много* и *много* *кућа*, или *радити* и *радити* и *дуго* и *дуго* *радити*). У аналитичкој интензификацији не јављају се само оне квантификативне речи које се и саме могу интензификовати лексичким средствима, нпр. *много* и *дуго* (уп. *врло* *много*, *врло* *дуго*), него и речи као *много* или *врло*, које се иначе не интензификују (не каже се нпр. *веома* *врло* и сл.). Разлог ове појаве свакако лежи у томе што дато понављање квантификативне речи нема за циљ да појача значење те речи саме за себе, него да преко ње прида целој синтагми већ споменуто значење субјективно оцењене увећаности. И чињеница да нисмо наишли ни на један обрт типа *врло*, *врло* *много* + именица и *врло*, *врло* *дуго* + глагол — иако су обрти типа *много* (*и*) *много* + именица и *дуго* (*и*) *дуго* + глагол прилично бројни — такође показује да појачавање остварено понављањем квантификативне речи остаје у границама синтагме којој ове речи припадају.

Овај стилски поступак среће се само код неких категорија речи — код оних којима њихово значење пружа могућност да учествују у интензификацији; то су: *заједничке* и *градивне именице*, јер оне означавају појмове који се јављају у мањем или већем броју, односно количини, а то важи и за *бројне именице*; затим *описни придеви* и од њих изведени *прилози* (и то у позитиву), пошто се особине које они означавају могу јавити у различитом степену; *количински придеви*, *заменице* и *прилози*, као и *прилози за интензитет* и за *обележавање настављања радње*, тј. речи које и саме значе неку меру; *глаголи* (поглавито у несвршеном виду)² и *глаголске именице*, пошто процес може трајати краће или дуже време, слабије или јаче итд. И у оквиру наведених категорија има појединих речи које се због свог значења не појављују, нпр. *придеви* као *мртав* и *наг* или *глаголи* који значе, односно кад значе, поседовање способности за вршење дате радње (*видети*, *чути*, *свирати* итд.). А ни све синтаксичке функције појединих категорија речи не погодују подједнако интен-

² Свршени глаголи се ретко понављају; ту се најчешће ради о неодребено-свршеним глаголима, који у свом значењу имплицирају извесно трајање глаголске радње.

зификацији. С друге стране, у нарочитим случајевима овако ће бити поновљена и нека реч која се иначе не појачава, нпр. упитне заменице и прилози кад су употребљени у узвичној, а не у упитној функцији, као у следећим реченицама:

Шта је и шта Мара својим очима гледала- (ЈВ, 102). — *Те још какав, какав пријатељ...* (СС, 199). — *Колико сам и колико пута /дубокијем заузет мислима/.../ Матер штедру запитава смјело /рад чега је творац сатворио! (П. П. Његош, Луча микрокозма, стих 31—37).*³ — Он је прерађивао, и прерађује своја искуства *по који и по који* пут (ИС — МН, 152).

Формалне карактеристике оваквог понављања исте речи обједињеног координацијом и интонацијом или само интонацијом чини га погодним, не само у нашем него и у другим језицима, за стилски обојено изражавање појачаности значења. Но исте ове формалне одлике омогућавају да се овакво понављање употребљава и у другим функцијама, од којих су неке блиске појачавању и често повезане с њим. Једна од њих је обележавање трајности (курзивности) процеса. Већ у примеру који смо навели за понављање глагола (ДБ — К, 57) срели смо се са курзивношћу, јер се ту радило о процесу доживљеном као непрекидно трајање, настављање, чиме је трајност глаголске радње била посебно истакнута. И уопште, значење глаголâ је такво да је појачавање, бар код глаголâ несвршеног вида, неизбежно помешано са трајношћу, док, насупрот томе, обележавање трајности глаголског значења помоћу понављања може понекад бити одвојено од појачавања значења. Понављање, затим, може да служи и за обележавање процесуалног значења које извесне речи добијају у неким својим функцијама. Тако, нпр., код придева и прилогâ може бити потребно да се означи не појачаност, него појачавање дате особине, тј. да се покаже динамичка, а не статичка интензификација, као што је то случај у конструкцијама са компаративом типа *све бољи и бољи* и *све боље и боље*. А и именице, видећемо мало касније, могу бити повезане са процесуалним значењем, при чему ће понављање функционисати као стилско обележје не само интензификације значења него и процесуалности.

³ Цитирано по М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Синтакса, Београд, 1969, стр. 17.

Структурне карактеристике датог понављања су следеће: — а) Реч се понавља у истом лексичко-морфолошком облику, сем што се код глагола обично не понављају помоћни глагол и повратна речца *се*. б) Поновљена реч најчешће нема уза се детерминативе, а ако их има, они се не понављају. в) За остваривање датог стилског ефекта довољно је да реч буде удвојена, те је редупликација најчешћи облик овог понављања; емоционално-емфатички разлози, међутим, могу да доведу и до вишеструког понављања, најчешће троструког. г) Све врсте речи изузев глагола при понављању стоје у контактном распореду, који евентуално може бити нарушен енклитикама или вокативима и узвицима; код глагола пак у неким случајевима јавља се и дистантно понављање. д) Понављање ништа не мења у функцији коју поновљена реч има у оквиру реченице, пошто чланови понављања припадају истом саопштењу, имају исту функцију и образују једну целину — могли бисмо рећи: нарочиту врсту синтагме — засновану, с једне стране, на истоветној синтаксичкој функцији свих чланова у односу на остали део саопштења, а с друге, на истој стилско-семантичкој функцији. ё) Понављање се може јавити у синдетском или асиндетском облику; у првом случају битно обележје међусобне везе чланова понављања је *везник и*, а у другом интонација, која код контактнoг распoреда обједињава све чланове понављања, а код дистантног повезује накондo понављање са реченицом.

Ове структурне карактеристике помажу да се описано понављање одвоји од много чешћег понављања речи, синтагми, па и целих реченица које не служи за остваривање стилско-семантичких ефеката, него за емпхазу и емоционалну експресију, као у примерима:

Све, све сам саздао у њега (ДБ — К, 35). — Сагни се сагни! (ББ, 69). — Последња је обмана пала с очију. Последња (ИД, 159). — Брат ми је био, брат! (АШ, 131). — А, то вам верујем, то вам верујем — смеје се задовољно поп Спира (СС, 73). — Узеше ми бућелар! Узеше ми бућелар! ДБ — К, 84).

Код обрта коме је посвећен овај рад, тј. код понављања ради појачавања значења, сви чланови понављања чине јединство и синтетисани су у модификовано, стилски обојено значење, те у

односу на непоновљену реч чине нешто квалитативно ново. Код сада споменутог емфатичког понављања, међутим, сваки израз понавља се сам за себе; ту се, дакле, повећава само квантитет језичких средстава, тј. ради се о збиру, а не о синтези ефеката, па би се изостављањем понављања губила експресивност, док се семантички ефекат не би мењао. Ова функционална разлика се огледа и у формалним одликама: — у интонацији, јер су чланови понављања ради интензификације обједињени интонацијом, док су чланови емфатичког понављања јасно одвојени паузама;⁴ у употреби везника, која је у првом понављању честа, а код другог се, сем у неким посебним случајевима, не среће; и у распореду чланова понављања, који у емфатичком понављању често има дистантни облик, што је код понављања ради појачавања значења ретка појава, ограничена само на глаголе. Ова два понављања разликују се и по свом обиму, пошто се емфатичко понављање може да јави код тако рећи било које речи, а такође и код синтагми и реченица, док понављање ради појачавања обухвата искључиво појединачне речи, и то само неких категорија. И најзад, понављање ради појачавања среће се и у усменом и у писменом језику, а емфатично понављање је поглавито одлика усменог изражавања.

2. Понављање именица и квантификативних речи повезаних са именицама

А. Нумеричко и квантитативно појачавање појмова: — Ова појачавања служе да се истакне знатна величина броја, односно количине неког појма и да се при том изрази говорников лични утисак. Нумеричко појачавање састоји се у истицању бројности појмова исте врсте, те се односи на оне именице — и њихове еквиваленте — које означавају бројиве појмове, а то су пре свега заједничке и бројне именице. Квантитативно појачавање тиче се појмова који се не броје, него се јављају у виду неке количине, дакле, односи се на градивне и евентуално збирне именице и њихове еквиваленте. Између ове две врсте појачава-

⁴ О сличним разликама у интонацији које се срећу у чешком језику види излагање М. Грепла у Jaroslav Bauer, Miroslav Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha, 1965, стр. 121—122.

ња постоји, према томе, семантичка разлика. Но, да бисмо упростили наше излагање, ми ћемо их обрадити заједно, јер су механизми и једног и другог појачавања слични, а семантичка разлика проистиче из природе појмова који се појачавају.

Оба ова појачавања могу се вршити на синтетички и на аналитички начин, тј. или понављањем именице, дакле без прибегавања другим језичким средствима, или понављањем неке квантификативне речи — придева, придевских заменица или прилога — којом се величина, бројна или количинска, експлицитно означава.

Синтетичко појачавање: — Примери за нумеричко појачавање остварено понављањем именица налазимо у следећим реченицама:

А ту је на својој земљи. И тамо иза *брда и брда* је његово (ВС, 230). (...) дошао на широко поље, гдје су се *гомиле и гомиле* свијета, можда и цио народ, комешале, викале (АЦ, 82). — Бјеше се накупило однекуд *жандара и жандара* — те је изгледало да је то весеље само њихова ствар (МЛ — ЗП, 161).

Постоји једна група именица за које је понављање нарочито карактеристично; то су јединице и раздели времена: *сат, дан, мјесец, година, ноћ* итд. — употребљене у функцији глаголске одредбе. Знатна учесталост понављања код ових именица, и то баш у служби глаголске одредбе, може се објаснити потребом да се на експресиван начин покаже дужина трајања (односно понављања) глаголске радње. (С том потребом сретћемо се и код понављања глагола и неких прилога). Примери:

Сатима и сатима пиљи у исту тачку (ВЈ, 77). — *Дане и дане* куњају она и Казо на сунцу или уз ватру (ВК, 40). — Ту је цијели низ *бака*, касније *госпode*, често ренегатске *мјесецима и мјесецима* као у родној кући живио и спремао се за испите (АГМ, 240). — Те се баш живо разговорила, како се можда није већ *године и године* (АК, 198). — *Ноћима и ноћима* отимао се од раке, бјежао из мрзле шуме и носио се са злим гињеником Бурђом Зубаном (Б. Ђопић, Глуви барут, Београд, 1964, 175—176). — Протјерани *бак* Ивица тумараше *днeвe и днeвe, вечери и вечери*, да гајегод сретне *Аницу*, али *заман му труд и ишчекивање* (АК, 263).

За *квантитативно* понављање синтетичког типа нашли смо само један пример:

Све се то одмах прода у град, а купи *пуре и пуре* од које се надимље трбух (ВК, 43).

Видимо да се оба понављања јављају у облику синдетског удвајања, и то с везником *и*. Само, код првог типа ради се о једничким именицама, и то у облику множине, а код другог о градивним именицама — у јединици.

Аналитичко појачавање: — Нумеричко појачавање може се постићи и координираним удвајањем придева *много* или придевске заменице *толики* (у значењу *много*):

На тај је начин покојни Јосиф Стојић постао члан добротвор *многих и многих* удружења (БН — П, 91). — И за којима нису изостале *много* и *много* наше величине књижевне! (ЈС, 124). — Обогатио се онако исто као што су се обогатили *много* и *много* општински писари по селима (МГ, 191). — То је историја учитеља Пере у Учитељевој причи, историја *толиких и толиких* измучених људи (ЈС, 74). — Иако су ту сваке среде *толики и толики* ближњи били рашчеречени (ВП, 113).

Понављање прилога *много*, *пуно* и *толико* (у значењу *много*),⁵ међутим, може да служи и бројном и количинском појачавању — зависно од значења речи која их допуњава. Ево примера за бројно појачавање:

а) Синдетско понављање: — Зар нема *много и много* људи, који једнака имена носе? Зар их нема *много и много*, што си посвема наличе кано јаје јајету!? (АК, 262). — (...) лукав, неповерљив, са *пуно и пуно* нимало идиличних особина (ЈС, 123). — Зашто их се, уопште, сећају, кад су *толико и толико* важнијих ствари позаборављала? (ВП, 35).

⁵ Нашли смо и два примера удвајања прилога *дуго* праћеног именицом *време* као допуном у партитивном генитиву:

Робовао сам, погибао сам — ох — *дуго, дуго* времена (АШ, 196). — Још се не усуђујем казати му: како већ *дуго и дуго* времена и узалудно трагам (...) (ВЈ, 5).

Чини нам се да би ове примере требало сврстати уз остале случајеве понављања прилога *дуго*, јер је овде именица плеонастички употребљена и не мења природу употребе прилога *дуго* као временске одредбе.

б) Асиндетско понављање: — Јер најлепше је сигурно у животу, између тако *много, много* људи наћи човјека (АЦ, 269). — Има их *много, много* рањених (Б. Нушић, Одабрани листови, Београд, 1949, 118).

А примере за квантитативно појачавање представљају реченице:

Раствори прозор и удахне *много, много* јесенског свијежег уздуха да утиша немир и страх (ДШ, 63). — А мукe је требало за то (...) и крви, *много, много* крви (ИД, 146).

У следећим примерима, међутим, у којима је допуна заменица *то*, разлика између ова два појачавања практично је неутралисана; уп.:

Нека, нека, *много, много* тога је измислио, избљубао и насјекао против нас (АК, 196). — А у мени знатижеља копка и *много, много* тога бих прегорио за сазнање (...) (ВЈ, 114). — Хм, како би то звечало по цеповима, а сјало се и цаклило; па *пуно, пуно* тога (АК, 175).

За разлику од удавајања *много* и *толики*, удавајање количинских прилога некад се јавља као синдетско, а некад као асиндетско (ово друго чешће).

Што се тиче односа синдетског и асиндетског начина појачавања, и за нумеричко и за квантитативно појачавање се може рећи да се у случајевима када појачани појам није означен именицом него неком другом речју (нпр. са *то*) увек примењује аналитички начин. У вези са нумеричким појачавањем још се може додати да је један од главних чинилаца који одређује употребу једног или другог начина чињеница да ли се појмови јављају као целина (управо као скуп или низ) или пак представљају збир појединачних појмова. У првом случају ће се, наиме, употребити синтетички начин (уп. *гомиле и гомиле* свијета, *сатима и сатима*)⁶, а у другом аналитички (уп. члан *многих и многих* удружења). А и постојање конгруентних атрибута изгледа да подстиче употребу аналитичког појачавања.

Понављање бројних именица: — Поред заједничких и градивних понављају се и бројне именице које означавају декадне

⁶ Код временских јединица јавља се само синтетички начин и зато што оне на одређен начин учествују у аналитичком појачавању процеса,

бројеве: *десетина, стотина, хиљада, милион, милијарда*.⁷ Ове бројне именице често не служе за то да прецизирају стварни број, него имају експресивну функцију — да у оквиру свог бројног значења покажу велику множину појмова, као у овом примеру:

Хиљадама зрака падну на зелене јечмове или пшеницу (ЈВ, 104).

И баш у овој експресивној функцији и долази до удајања; примери:

У њој дефилијују *десетине и десетине* оних који су на неки начин закинули заједницу (П, 19. XI 1968, 7). — *Стотине и стотине* марљивих и тачних мравића чекају по бескрајним и невидљивим ходницима огромног лавиринта на вашу жељу (ИС — МН, 276). — *Хиљаде и хиљаде* људи чека на возове који ће можда доћи тек кроз неколико дана (П, 19. V 1968, 1). — Зато у толикој књижевности, између *тисућа и тисућа* људи (...) (Б. Поповић, Чланци и предавања, Београд, 1932, 27—28). — *Милиони и милиони* фасета и профила примају светлост и праве сенчања у свим бојама и температурама (ИС — МН, 204).

Понављање датих бројних именица носи у себи карактер и аналитичког и синтетичког нумеричког појачавања, — аналитичког зато што се ради о квантификативним речима, само са прецизираним бројним значењима⁸, а синтетичког зато што је број изражен у виду појмовног, именичког значења.

Б. Истицање низања појмова: — Једну другу функцију понављања именица видимо у следећем наслову из „Политике”: *Концерти, концерти...*, испод кога стоји поднаслов: Оливера Бурђевић свирала је на чембалу од Монтреала до Врњачке Бање (П, 13. XII 1969, 11). И овде се срећемо са експресивним означавањем великог броја појмова, али овде постоји и нешто друго: то нису појмови узети одједном, статички, него појмови који се нижу један за другим, чији се број увећава („концерт за концертом”). Дакле, ово асиндетско удајање именице, која у

⁷ Код синтагми као што су *стотине хиљада, десетине милиона* удаја се само управна именица: *стотине и стотине хиљада, десетине и десетине милиона*.

⁸ У прилог томе говори и чињеница што ни овде, као ни код *много* и *дуго*, нисмо нашли појачавање типа *много (и) много* хиљада.

ствари функционише као елиптична реченица, уноси, на експресиван начин, и елементе процесуалног значења.

Овакво понављање је доста често у новинским насловима — кад је потребно да се истакне низање појмова означених поновљеном речју, односно обавештења о њима која следе у наредном тексту. Уп.:

Пенали, пенали (П, 28. X 1968, 11). — *Примери, примери...* (П, 21. VIII 1968, 5). — *Губици... губици...* (НИН, 20. VII 1969, 4). — *Шаренило, шаренило* (П, 16. II 1970, 2).

Но оваквог понављања има и у разним другим случајевима у којима се ради о низању, дефиловању или нагомилавању појмова, односно о настављању радњи и догађаја везаних за поновљени појам. Два примера:

А кад та година прође, појаве се на раскршћу опет општински инжењери и већ... метарска пантлика... шарена мотка... *кочићи... кочићи... кочићи...* (БН — П, 153). — Море, сум ти снимо много: све сос неки 'ајдуци, 'ајдуци, 'ајдуци, па се кољем, па се рвем, рвем (...) Мало сведем очи, а оно *курјаци, курјаци*, читав чопор, да ме изеду — рече Трпко (МГ, 223).⁹

Овакво понављање се одликује асиндетским везивањем, које, имплицирајући утисак недовршености (поготову када иза њега стоје три тачке), придаје именици процесуално значење и погодује њеној употреби у функцији елиптичне реченице. Трипликација која се јавља у неким примерима мотивисана је емоционално-емфатичким разлозима.

В.Истицање концентрисаности и распрострањености појмова: — Репетиција именица употребљава се и у елиптичним реченицама којима се описује околина, неки пејзаж и сл.¹⁰ Примери:

А путељком и посвуда по отоку *борови, борови, борови* (Т. Ујевић, Проза, Београд, 1964, 175). — Док на небу, Иванчици и Оштрцу *облаци, облаци, облаци...* (АГМ, 156). —

⁹ Чињеница да се ради о исквареном, фир-Трпковом језику не умањује демонстративну вредност овог примера.

¹⁰ За разлику од елиптичних реченица из претходног одељка, које се углавном састоје само од именице, код оваквих реченица постоји и месна одредба којом се локализује присуство појмова изречених именицом.

Магла, магла, магла и недогледан јад и невоља на све стране! (ПК, 62).

Оваквим понављањем истиче се концентрисаност, бројност, распрострањеност, непрегледност поновљеном именицом означених појмова (или појма) на одређеном месту (слично као у обртима „све сами борови“, „бор до бора“). Додавањем израза као што су *свуда* или *само* може се значење оваквог понављања и експлицитно исказати. И овде је типичан асиндет и, бар у примерима које смо ми нашли, трипликација.

3. Понављање придева и прилога

А. Појачавање интензитета особине: — Ово појачавање се јавља код речи које значе неку особину, и то такву која се може јавити у разним степенима; те речи су описни придеви и од њих изведени прилози. Понављање служи да се истакне утисак о врло великом степену дате особине. И овде се појачавање може извршити синтетички — понављањем придева, односно прилога, или аналитички — понављањем прилога за интензитет који стоји уз придев (прилог).

Понављање придева: — Постоји једна група придева који се нарочито често понављају и за које је карактеристична асиндетска редупликација;¹¹ то су они придеви чије се значење заснива на некој димензији појма: *дуг* (просторно и временски), *кратак*, *широк*, *висок*, *дубок*, *велики*, *мали*, *дебео*, *мршав* и сл., затим на просторној и временској удаљености: *далек*, *давні*. Поред тога, понављање је нешто чешће код придева: *брз* — *спор*, *гласан* — *тих*, *слаб* — *јак* и можда још понеког, док је код осталих ретко. Примери:

И обзирао се, погледајући у *дуги*, *дуги* спровод (ДШ, 141). — Но Миха је могао разумјети, да јој његови *дуги*, *дуги* погледи нијесу неугодни (АК, 291). — Сањала сам *кô* ја у некој великој вароши, па *кô* неке *велике*, *велике* куће (АЛ, 134). — У *гдној*, *гдној* дробилици, што је простор, што је време и још нешто (...) окрећу се шкрипави троуг-

¹¹ За синдет смо нашли само један пример:

Заборавају ти људи како су већ одавно, ето, заборављени сви они *давні* и *давні* дани (ВЈ, 9).

лови (МЛ — ЗП, 340). — Сваки дан су [тенкови] пролазили нашом улицом. И они *мали, мали* и они *велики* (БЂ, 108). — Ту су биле само пуне благајне и *дебела, дебела* биланса... (АЦ, 111). — (...) *далеке, далеке* плаве планине (ВК, 290). (...) *кано да си дозива у памет некакву мутну сању или давну, давну мисао, слику* (АК, 330). — И *видјели смо: у томе слабом, слабом* но ипак неком завјетарју, наш је незнанац *чучнуо* (АЦ, 91). — Та *луда, луда* ноћ (П, 27. XII 1969, 17). — Па *модро — модро* цвијеће од лана, и *бијело — бијело* од кртоле са жутим и златним очима (АГМ, 121).

Понављање прилога: — Ево најпре примера:

Мисао живота *винула се чиста, високо, високо* (ММ, 263). — Како су *далеко, далеко* од мене и отац и мати и браћа моја! (АК, 74). — Град је био *близу, близу* (АЦ, 95). — Па онда је почео, каже мама, *ситно, ситно* да се смеје (АЛ, 267). — И онда *брзо, брзо* мислим (МЛ — ЗП, 365). — Лемо извуче флауту. *Полагано, полагано* (...) *принесе је уснама* (ВК, 406). — Прислушкивала како се с огранка руни *снијег и како тихо, тихо* цвркућу забринуте птичице (ДШ, 76). — И *смијала се гласно, гласно* (ВК, 116). — Чудно, чудно *завлаче пјесму, као да пјевају* *вигилије* (АШ, 214). — Те *горко, горко* проплаках (АК, 130). — Мени је тако *угодно, угодно* било (АК, 24). — Њене га очи *гледе и греју, њена га рука милује, а њему мило, мило...* *топи се* (ЈВ, 85).

И за већину прилога типичан је асиндет.¹² Једино се прилози везани за трајање и понављање радње — (*о*)*давно, дуго, опет* и сл., често јављају не само у асиндетској него и у синдетској варијанти. Овде ћемо навести само примере за прилог *давно*, а примери за остале прилоге биће дати у оквиру описа аналитичког појачавања процеса:

а) Асиндет: — Сигурно је да би ми било глупо што се све то већ није догодило *давно, давно* прије! (М. Крлежа, Повратак Филипа Латиновића, Београд, 1964, 183). — Као да их *давно, давно* нисам видео (ВП, 70).

¹² Но то не значи да је код наведених прилога синдетска координација сасвим искључена; тако поред бројних примера асиндетског понављања прилога *далеко* нашли смо и овај са синдетом:

Планина је тамо *далеко и далеко* пред њим (Х. Кикић Хо — рук!, Загреб, 1963, 108).

б) Синдет: — А у другим кућама дабоме да су *давно и давно* ручали (СС, 140). — А крчмарица Јања је *давно и давно* у гробу (РД, 41).

Понављање прилогâ за интензитет (аналитичко појачавање придева и прилогâ): — Ту се ради о таквим прилозима који показују да нека особина постоји у знатном степену; то су: *врло, веома, много, пуно, необично* и сл., а у повору још и *страшно, језиво* и сл. Понављање има облик асиндетске редупликације. Примери:

а) Понављање уз придеве: — И наједанпут јој лице постане жалосно и *веома, веома* лијепо (ИД, 68). — Монблански су ледењаци *врло, врло* досадни (АГМ, 60). — Сви посматрачи сматрају да ће крајњи биланс бити *много, много* тежи (П, 7. V 1968, 3).

б) Понављање уз прилоге: — А од ових из села одлази тамо само господин попа, и један и други, али *врло, врло* ретко (СС, 41). — Тих се својстава и моћи човек *врло, врло* тешко одриче (НИН, 7. I 1968, 4). — Он се код нас *пуно, пуно* лакше потеже него код других (П, 18. I 1970, 23). — Боже мој, боже, како је то *ружно и страшно, страшно* глупо! (ВП, 126).

Б. Обележавање прогресивног појачавања особине: — Много чешће од сад наведеног понављања придева и прилогâ среће се понављање у обртима типа: *(све) већи и већи, (све) брже и брже*. У таквим обртима понављање има функцију обележавања једне другачије врсте интензификације јер ту придеви и прилози немају статичко, него динамичко значење: њима се, на име, исказује прогресивно појачавање особине.

У обртима оваквог значења употребљавају се:

а) Описни придеви у компаративу, најчешће као именски делови предиката уз глаголе *бити (јесам), бивати, постајати* или као атрибути. Функција им је да покажу појачавање особине или — ређе — да покажу сукцесивно јављање појмова са све јачим степеном дате особине (уп. *све опаснији положај* и *све боље књиге*).

б) Прилози за начин и меру у компаративу, којима се такође означава постепено појачавање интензитета њиховог значења.

в) Количински прилози *много* и *мало* у компаративу, са значењем прогресивног повећавања, односно смањивања количине или броја појмова означених партитативним генитивом.

г) Придеви *нови*, *други* и *другији*, који служе да се њима покаже јављање све већег броја појмова означених именицама уз које ови придеви стоје као атрибути.

Дакле, за овај обрт карактеристичан је облик компаратива, који и даје прогресивно значење јер не исказује јачи степен особине у односу на неки други појам (процес), него у односу на претходно стање. Само придеви *нови*, *други* и *другачији* стоје у позитиву пошто они у свом значењу већ носе елеменат који указује на прогресивност („још један поред постојећег”). Међутим, сам компаратив већином није довољан да унесе динамичко значење, већ је потребан и неки други језички знак. У нашем језику ово динамичко значење може да се обележи на четири начина, од којих се два заснивају, потпуно или делимично, на понављању:

а) Ако у реченици постоји нека глаголска одредба са итеративним или прогресивним значењем, облик компаратива (одн. придева *нови*, *другачији* или *други*) довољан је да покаже прогресивно увећавање. На пример:

А господин Тома Милић стајаше до прозора, упирући очи у дјевицу која је сваки даном *лепше* сјала и цвала (АШ, 146). — Но војске стане сваки дан *мање* бивати (ВСК, 31). — Али Београд, као увијек пред несрећу, из дана у дан постајао је *лепши* (МЛ — ЗП, 356). — Не престано сам проналазио *нове* приче (ВЈ, 30).

Но, и у оваквим случајевима је обичније да се употреби један од обрта који експлицитно показује да се ради о динамичком значењу.¹³

б) Координирано удвајање компаратива (одн. придева *нови* итд.) јесте један од начина да се експлицитно обележи дина-

¹³ Упореди:

Овако сваког дана *све* је *виши* (ДФ—К, 257). — Зато нам је и тако далек и сваког дана нам *све* *даљи* бива (ЈС, 55). — Сваким даном газно сам *све* *дубље* и *дубље* (ЛЛ, 78).

мичност. За разлику од ранијих случајева удвајања овај обрт нема експресивну функцију, већ само служи за обележавање динамичности. Ова конструкција није много честа. Ми смо је нашли само код неколико писаца, а и они употребљавају и конструкције наведене под *в.* и *г.* Примери:

Народ пак (...) стане се *већма* и *већма* бунити (ВСК, 12). — *Јаче* и *јаче* бије црквено звоно, *брже* и *брже* тутњи бубањ (АШ, 226). — Она се поприлично затеже, али прилази *ближе* и *ближе* (ЛЛ, 172). — Она се осећала *боље* и *боље* (ИС — КПГ, 79). — Један од њих поче да малаксава, кло-нутих крила, *дубље* и *дубље* (ИС — МН, 129). — Али као што све око човека у току његове судбине добија *друга* и *друга* значења, тако бива и са речником (ИС — КПГ, 14). — (...) па само мигом зивка *нови* и *нови* врч (ВЈ, 10).

в) Стандардни начин обележавања курзивности је употреба прилога *све* с обликом компаратива (одн. придевом *нови* итд.):

Бранкина судбина постајала је за њега *све тајанственија* (ДБ — ДС, 235). — Мраз је *све јаче* стезао, кошава је *све бешиње* у откосима налетала (ДБ — ДС, 172). — На тратини, око ватромета, сабирало се *све више* људи (ДШ, 68). — Тако ти почеше ницати *све нове* приче о Николетини (ББ, 159).

г) Исто је тако обичан начин и комбинација употребе прилога *све* и координираног удвајања (која је нарочито честа с придевом *нови*):

Сенат је истина *све већу* и *већу* власт добијао (ВСК, 118). — Младен биваше *све живљи* и *живљи* (ЛЛ, 237). — *Све* су *краћи* и *краћи* рокови његових нових потраживања (ИС — КПГ, 64). — Страх га гура *све дубље* и *дубље* у сено (ДБ — К, 141). — Вагић узмиче *све брже* и *брже* (АШ, 239). — Степанији беше *све горе* и *горе* (ЈВ, 34). — Патроле сваког часа јављају да је око боровњака *све више* и *више* Немаца (ДБ — ДС, 118). Дању би дробњачки Гуслар казивао наизуст *све нове* и *нове* пјесме (МЛ — С, 129). — „*Све нове* и *нове* тешкоће”, мислио је забринуто Павле (ДБ — ДС, 161). — Од Неретве су пристизале *све нове* и *нове* колоне измучених, израњавањених, од несанице упаљених очију, партизана... (П, 25. XII 1969, 13).

Иако оваква конструкција изгледа сувише сложена (редундантна), њена функција већином се не састоји у томе да посебно истакне прогресивно значење, него само да га обележи. То значи да је већа фреквенција конструкције *све* + компаратив последица њене економичности пре него неке стилске обележености конструкције *све* + удвајање.

Ипак, конструкција *све* + компаратив и *све* + удвајање нису потпуно паралелне. С једне стране, прва од ових конструкција има нешто ширу употребу јер се само она примењује у случајевима где се ради о координираним синтагмама; уп.:

Борбе је *све мањи и лакши* (ДБ — К, 232). — Ај, Силе нов гојенче, свијет је *све глупли и ружнији* (АГМ, 126). —

А болесник је *све дубље и брже* дисао (ДБ — ДС, 187).¹⁴

До удвајања спојеног са *све* овде не долази, бар ми нисмо наишли на такав пример. — На другој страни, у случајевима у којима је обрт са прогресивним значењем истакнут или емоционално обојен пре ће се употребити *све* + удвајање него *све* + компаратив, пошто је прва конструкција, услед своје структуре, погоднија да буде носилац експресивности. Уп. нпр.:

Стадоше се јављати говорници *све јачи и јачи* (РД, 79).

— Еле, тако се, уз пиће осуше приче *све страшније и страшније* (МГ, 156).

А нешто експресивности имају и варијанте које одступају од стандардног облика конструкције *све* + удвајање. Примери:

Док ти се навали нешто њему на леђа, па *све теже, теже* (МГ, 157). — Али Бога ми она помила око Јелисија и око попа *све већа, већа* (БН — П, 141—142). — С друге стране пута протегнуо се доскора дрворед јабланова; први је био највећи, затим *све мањи, мањи* (АЦ, 87—88). — Приближих јој се *све ближе, све ближе* (АЛ, 64). — Још се њихала само својом рођеном тежином *све мање, све мање*. (ИА, 19). —

¹⁴ Реба је варијанта са понављањем *све*:

Један широки лијевак спуштао се између два комска брда завијен облацима и бивао *све ужи и све дубљи* према низини (МЛ — С, 175). — И јецам *све јаче и све болније* (ВЈ, 21).

Нешто је експресивнија асиндетска варијанта:

А оне њезине пирум растворене очи постајале су *све веће, све тамније* (ИД, 54). — Из дана у дан постајала је *све непокретнија, све болеснија* (ИД, 74).

После кад су [писма] почела да стижу *краћа и све краћа*... (ДБ — К, 31).

Из наведеног видимо да, насупрот статичкој интензификацији придева и прилога, ово понављање ретко представља стилско средство. Затим, за удајање у овом значењу типично је синдетско везивање, а не асиндетско као код статичке интензификације. А постоји и разлика у обиму придева и прилога који се удајају. Овде је, наиме, тај број много већи пошто се овако може да понови било који придев или прилог који има компаратив; уз то, понављају се и придеви *нови, други, другачији*, који се не интензификују статички. С друге стране, прилози за интензификацију, као *врло* и *сл.*, не употребљавају се у овом обрту.

(Свршиће се)

Љубомир Поповић